

Spitsbergen

Een unieke reis naar het hoge noorden

‘Frans, ik wil graag een keer naar IJsland maar ik wil niet alleen, zin om mee te gaan?’ ‘Nee hoor Tom dat doe ik niet; ik heb nog één bestemming waar ik graag naar toe wil’. ‘En dat is?’ ‘Dat is Spitsbergen’. ‘Nou dan doen we dat, dat lijkt me ook geweldig’.

■ *Tom van den Boomen*

Zo spraken we ongeveer een jaar geleden af om met Oceanwide met de boot vanuit Vlissingen via Aberdeen, Fair Island, Jan Mayen, het pakijns van Groenland, in 12 dagen naar Spitsbergen te varen. Omdat de reis erin voorzag dat je na één dag op Spitsbergen terug zou vliegen boekten we ook een vervolg met dezelfde boot. Het vervolg was een Polar-bear expeditie van acht dagen waarbij we elke dag meerdere landingen op Spitsbergen zouden maken. Ons doel was ijsberen te zien en hoog Arctische vogelsoorten, maar

ook om het hoge noorden te beleven met haar prachtige landschappen, sneeuw, ijs en gletsjers. Beide wensen werden ruimschoots ingewilligd. We zagen twee keer ijsberen op het pakijns langs Groenland na een ‘kill’ van een zeehond en een keer aan land op Spitsbergen. We zagen walrussen, rendieren, poolvossen en bijna alle hier voorkomende walvissen. Acht soorten zeehonden werden gespot, deels op land, deels op het ijs of in het water. En dan natuurlijk de vogels. Hoewel er slechts circa 30 vogelsoorten in redelijke aan-

NOORDSE STORMVOGELS bij Jan Mayen Foto: Tom van den Boomen

Ivoormeeuw Foto: Tom van den Boomen

tallen op Spitsbergen broeden, hebben we genoten van de prachtige soorten en de enorme aantallen.

Een land van sneeuw, ijs en rotsen

Spitsbergen is ongeveer twee keer zo groot als Nederland en bestaat uit meerdere grote eilanden met diepe fjorden, vele gletsjers en nog meer kleinere eilanden. De archipel ligt in de Barentszee tussen Nova Zembla en Noord-Groenland, tussen 74 en 81 graden noorderbreedte. Bomen en struiken zal je niet zien op Spitsbergen, daar is het klimaat te koud voor. Op meerdere plaatsen waan je je op de Noordpool door de vele en grote massa's sneeuw en ijs. Door het vrijwel ontbreken van insecten zijn er geen insectenetende vogels. Toch wordt het op vele plaatsen in de zomer groen en op de toendra's groeien de mooiste bergbloemen. Zaad- en bes-dragende planten komen vrijwel niet voor en daardoor ontbreken de zaad- en bes-etende

vogels die je elders in het hoge noorden nog wel tegenkomt. De zeeën en fjorden bieden daarentegen wel voldoende voedsel. De poolzeeën zijn zeer vis- en krillrijk en groot is daarom het aantal visetende zeevogels. De ganzen en rendieren eten van het groen dat hier zomers uitbundig groeit. De strandlopers en franjepoten leven op de grens van water en land en scharrelen daar de kost bij elkaar.

Hoog Arctische vogelsoorten

De Ivoormeeuw is een ijsspecialist en wordt vaak gezien in de buurt van ijsbergen waar ze resten van de prooi van deze dieren eten. Ze broeden in Europa slechts op Spitsbergen en het Russische Franz Josef Land in kolonies van enkele paren tot meer dan 100, zowel op de rotsen als op 'nunataks', ijsvrije toppen van een berg of piek boven een gletsjer of ijsveld. Door de afname van het zomerijs in de Barentszee staat de soort onder druk terwijl het

al een van de zeldzaamste zeevogels is. De wereldpopulatie wordt geschat op 35.000 paar. In Europa broeden 4000 paar. Ook de Vorkstaartmeeuw is een hoog Arctische soort met hetzelfde broedgebied als de Ivormeeuw. Ze broeden langs de kust in toendra-wetlands. Een andere iconische vogelsoort is de Grote Burgemeester die hier vrij algemeen is en ook vaak mee-eet van de prooi van een ijsbeer. Een prachtige meeuw, vrijwel geheel wit en iets kleiner dan een Grote Mantelmeeuw. De Kleine Burgemeester hebben we slechts één keer gezien. Deze soort is meer gebonden aan Groenland en broedt niet in Europa. Zeer algemeen is de Drieteenmeeuw die in grote kolonies op de kliffen broedt. Het is de meest algemene meeuwensoort in de wereld met een geschatte populatie van 15 miljoen exemplaren. Toch staan de aantallen onder druk door klimaatverandering en overbevissing. Zeekoeten, Zwarte Zeekoeten, Alken en Papegaaiduikers hebben we gedurende onze hele reis gezien vanaf Schotland tot en met Spitsbergen. Vooral de Papegaaiduikers gaan sterk in aantal achteruit door de opwarming van het oppervlaktewater van de oceanen waardoor de zandspiering, hun voornaamste prooi, sterk in aantal achteruit gaat. Al 35 jaar zijn de broedresultaten van Papegaaiduikers in de meeste kolonies onder de maat.

De Kortbekzeekoet is een typisch Arctische soort, in tegenstelling tot de hiervoor genoemde vier soorten. Deze soort heeft een kortere hals en snavel dan de gewone Zeekoet. In de zomer heeft ze een horizontale witte streep aan de snijrand van de bovensnavelbasis en geen flankstreep. Ze mijden zeewater dat warmer is dan 8 graden Celsius en door de opwarming van de oceanen krimpt hun verspreidingsgebied. De Kleine Alk is een typische Arctische alk die met ongeveer 2 miljoen paar op Spitsbergen

en Franz Josef Land broedt in grote kolonies en op steile rotshellingen. Ze overwinteren in open zee meer naar het zuiden. De Kleine Alk is een van de talrijkste zeevogels ter wereld.

Een vogel die ons de hele reis heeft vergezeld is de Noordse Stormvogel. Een echte zeevogel die weinig vleugelslagen maakt maar is gespecialiseerd in lange glijvluchten vlak boven het wateroppervlak. Kenmerkend is het buisje op zijn snavel waar hij overtollig zout mee af kan scheiden. De grootste aantallen van deze soort zagen we bij Jan Mayen, de nog altijd actieve en met sneeuw en gletsjers bedekte vulkaan midden in de Atlantische Oceaan. Wij waren geluksvogels omdat er vorig jaar geen landingen konden worden uitgevoerd op Fair Island en Jan Mayen vanwege het slechte weer. Voor een goed begrip moet je je realiseren dat elke landing moet plaatsvinden met zodiacs (sterke rubberboten) omdat er in de Spitsbergen-archipel geen havens met kades zijn behalve in de hoofdstad Longyearbyen. Vóór een voorgenomen landing gaan stafleden altijd eerst vooruit om te beoordelen of de 'kust veilig' is. Deze stafleden zijn bewapend met alarmpijstool, geweer en walky-talky om onvoorziene aanvallen van ijsberen te kunnen weerstaan.

De prachtige en sierlijke Noordse Stern, die ook bij ons in West-Europa broedt, is alom vertegenwoordigd en half juni druk baltsend in de weer. Hier en daar zat de soort op de verlaten stranden en tussen de sneeuwresten al op de eieren. We genoten van de Drieteenstrandlopers die hier in een prachtig zomerkleed even parmantig door de branding stapten als in de winter op onze Noordzeestranden. Ze broeden hier in kleine aantallen op de droge en stenige toendra. De Bonte- en Paarse Strandloper kwamen we vaker tegen. De baltsvlucht

en het geluid van de laatste zal me altijd blijven. Prachtig, opgewonden en verdragend over de noordelijke toendra en permafrost.

De Jagers ... een verhaal apart

De Grote Jager broedt alleen in Europa en dan vooral in Noord-Schotland en op Zuidoost-IJsland. Op Shetland zijn de grootste kolonies, waar de soort gespecialiseerd is in het zelf vangen van vis. Parasitaire vogels broeden eerder solitair. Op Spitsbergen broeden rond de 100 paar. De meeste Grote Jagers zagen we op Fair Island. De Kleine- en Kleinste Jager zie je vaker op Spitsbergen dan de Grote Jager. Deze twee soorten zijn sterk parasitair en beroven zeevogels van hun vismaaltijden. Dat is de

reden dat ze graag bij de grote kolonies zeevogels broeden. Op Spitsbergen zagen we alleen de lichte vorm van de Kleine Jager terwijl op Fair Island de donkere vorm de overhand heeft. Daar vonden we in een schapenwei een nest van de Kleine Jager die ons echt aanviel toen we te dichtbij kwamen.

De Middelste Jager vertoont een nomadisch gedrag en is nogal afhankelijk van lemmingen. Succesvol broeden gebeurt alleen in jaren en in gebieden met lemming-pieken. Daarmee is dit een soort die onvoorspelbare broedgebieden bewoont in Noord-Scandinavië en Noord-Siberië en is dit de minst bestudeerde soort. Er broeden hoogstens 20.000 paar in Europa en niet op Spitsbergen.

GROTE BURGEMEESTER Foto: Tom van den Boomen

Exotisch aandoende eenden en broedende ganzen

Een voor iedereen bekende eendensoort is de Eidereend. Een echte kustbewoner die in het noorden tot de 80ste breedtegraad broedt en een verspreiding over het hele poolgebied heeft. De hoogste aantallen komen voor in Noordwest-IJsland waar eidereendenboerderijen zijn waar Eidereenden tot broeden worden overgehaald en na de broedtijd de eiderdons uit de nesten wordt verzameld, schoongemaakt tijdens de donkere wintermaanden en verkocht als het warmste en meest exclusieve dons ter wereld. Een eenpersoons dekbed van IJslands eiderdons kost circa € 3500, een tweepersoons tussen de € 5000 en € 7000. Ook in Longyearbyen troffen we op onze vogeltocht zo'n boerderij. De Koningseidereend is een echte hoog Arctische soort en broedt ook over het gehele poolgebied en wordt vaak gezien met gewone Eiders. De Europese populatie is stabiel en wordt geschat op 40.000 paar. De wereldpopulatie is tien keer zo groot. De belangrijkste bedreigingen zijn visnetten en olievervuiling.

De IJseend is een Arctische soort die wereldwijd als kwetsbaar te boek staat. Ze broeden zuidelijk tot de 60ste breedtegraad in Noorwegen en Finland bij zoet water. In de winter zijn ze op zee. Sinds 1990 wordt een enorme achteruitgang in wintertellingen geregistreerd van 4,5 naar 1,5 miljoen exemplaren.

Drie soorten ganzen broeden op Spitsbergen. De Brandgans broedde vroeger alleen op Arctische eilanden en kusten bij voorkeur op rotskusten en steile hellingen. Daar zijn we ze ook regelmatig broedend tegengekomen. Maar vanaf 1975-1980 zijn Brandganzen eerst in de Baltische Staten en later ook in Nederland gaan broeden. Daar zijn hun aantallen enorm sterk toegenomen. Onze Nederlandse populatie stamt af

van die uit Siberië. De Witbuikrotgans (*Branta (bernicla) hrota*) broedt op Spitsbergen en Franz Josef Land en overwintert in West-Europa, soms ook in ons land. Veel algemener in Nederland is de Zwartbuikrotgans (*Branta bernicla bernicla*) uit Siberië. De Kleine Rietgans is ook een typisch Arctische soort. Er worden twee populaties onderscheiden. De Spitsbergen-populatie die is gegroeid van 30.000 naar 80.000 exemplaren, overwintert in Noordwest-Duitsland, Nederland en België. De IJslandse en Oost-Groenlandse populatie, die van 100.000 naar 500.000 exemplaren is gegroeid, overwintert in Groot-Britannië. De groei is veroorzaakt door klimaatopwarming en betere bescherming in de broed- en overwinteringsgebieden. Op onze tochten op Spitsbergen zijn we meerdere rietgansnesten tegengekomen.

Nog meer zeldzaamheden, zoals de Graspieper

Het Alpensneeuwhoen komt voor in Arctische en Subarctische streken evenals in de Europese bergen zoals de Alpen, Pyreneeën en in Schotland. Daar worden ze beschouwd als relictpopulaties. De soort staat onder druk van klimaatverandering en recreatie tot hoog in de bergen. We hadden het Alpensneeuwhoen al enkele keren gezien tijdens onze tochten maar steeds op grote afstand. Tot we op de laatste dag een fraai mannetje vlak voor de lens kregen toen hij landde op het dak van onze tot hotel verbouwde kolenmijnbarak uit het begin van de vorige eeuw. Een welkome verrassing. Het is de enige landvogel die ook in de winter op Spitsbergen blijft. Vlak bij ons hotel zagen we ook regelmatig Sneeuwgorzen, de enige zangvogel van Spitsbergen. Deze soort is voornamelijk Arctisch al broedt hij ook met 60 paar in Schotland.

De Rosse Franjepoot is een van de wei-

ROSSE FRANJEPOOT Foto: Tom van den Boomen

nige soorten waar het mannetje voor het nageslacht zorgt. De Europese broedvogelpopulatie telt slechts 300-1200 mannetjes. De soort broedt voornamelijk in de Canadese en Russische Arctische gebieden. Er zijn geen populatietrends bekend en de populatie op Spitsbergen lijkt stabiel. Vlak bij de camping in Longyearbyen troffen we de enige Rosse Franjepoot van onze tocht. De vogel, die geen mensen gewend is, was zo weinig schuw dat ik hem van drie meter afstand kon fotograferen.

Tegenover de camping vonden we een nest van de Roodkeelduiker. Deze soort broedt vrij algemeen op Spitsbergen en de stand neemt zowel in Scandinavië als in Schotland en IJsland toe door onder meer het plaatsen van kunstmatige nestvloten. Parelduikers en IJsduikers komen op Spitsbergen niet voor.

De Bontbekplevier broedt op West-Spitsbergen onder invloed van de warme golfstroom in redelijke aantallen op de kusten van de grote fjorden. Iets meer

dan 1000 broedparen vermeldt de Europese Broedvogel Atlas 2.

Volledigheidshalve noem ik tot slot nog een aantal zeer zeldzame jaarlijkse broedvogels die door de klimaatverandering in de toekomst wellicht zullen toenemen. De Steenloper komt in 9 van de 60 km-hokken van Spitsbergen voor als broedvogel met in totaal rond de 50 broedparen. Zeer zeldzaam als broedvogel zijn de Goudplevier, Grauwe Franjepoot, Kanoet, Zilvermeeuw en Grote Mantelmeeuw, Wintertaling, IJsgors en onze vertrouwde Graspieper.

Bronvermelding

- Keller, V., Herrando, S., Vorisek, P. et al (2020). *European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change*. European Bird Census Council and Lynx Edicions, Barcelona.
- Lars Jonsson (1993). *Vogels van Europa, Noord Afrika en het Midden Oosten*, Stockholm: Wahlström and Widstrand.
- Fred Geers (2023). *Spitsbergen*. Odyssee Reisgidsen.